

**SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR**

**Regionális és helyi fejlesztéspolitikák
a képességszemlélet tükrében**

Az eszközöktől a jól-létig

HABILITÁCIÓS TÉZISEK

Tématerület:

közgazdaságtudomány

Bajmócy Zoltán

egyetemi docens

Szegedi Tudományegyetem

Gazdaságtudományi Kar

Kutatóközpont

Szeged, 2014.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	3
2. Problémafelvetés	4
3. Célok.....	6
4. Eredmények	7
4.1. Regionális innovációpolitika a képességszemléletben.....	9
4.2. Helyi gazdaságfejlesztés a képességszemléletben	11
5. Az eredmények jelentősége	13
6. Köszönetnyilvánítás	15
7. A téziszfüzet hivatkozásai	15
8. A szerző tézisekhez kapcsolódó fontosabb publikációi	17

1. Bevezetés

Kutatási tevékenységem középpontjában bő évtizede a regionális és helyi fejlesztéspolitikák vizsgálata áll. Ezen belül, az oktatási tevékenységemhez is illeszkedve, elsősorban helyi gazdaságfejlesztéssel (HGF), illetve innováció- és technológiapolitikával (ITP) foglalkoztam. Doktori értekezésem is e két téma határterületén mozgott, jóllehet azóta jelentősen megváltozott az a megközelítésmód és módszer, ahogyan e tág témakört vizsgálom.

Érdeklődésem középpontjában a fejlesztések közösségekre gyakorolt hatása áll. Ennek kapcsán három kérdéskör foglalkoztat kifejezetten. Egyrészt, hogy mikor tekintünk egy fejlesztést „sikeresnek”, amelynek révén a helyi lakosoknak javul a helyzete. Másrészt, hogy milyen információra, tudásra alapozva javasolhatunk bizonyos fejlesztési döntéseket. Harmadrészt pedig, hogy miként születnek meg a fejlesztési döntések, ki és milyen módon vesz részt a folyamatban.

E kérdéskörökhöz egy hosszabb keresési folyamat eredményeként jutottam el. Ennek első állomása volt az evolúciós közgazdaságtan¹ mélyebb megismerése doktori kutatásaim során. A bizonytalanságot, jóslhatatlanságot és korlátozott racionalitást középpontba állító irányzat olyan kérdések vizsgálatára ösztönzött, mint a tökéletlen informáltság közepette hozott szakpolitikai, vagy közösségi döntések megértése.

Az evolúciós közgazdaságtanon kívül két másik irányzat formálta jelentősen gondolataimat: az ökológiai közgazdaságtan² és Amartya Sen (1979, 1993, 1999) képesség-szemlélete. Ezek már egyértelműen interdiszciplináris megközelítésre ösztönöznek, és komoly kérdéseket tesznek fel a gazdaságfejlesztés miéértjével, a gazdasági és nem gazdasági összefüggésével, továbbá a szakpolitikus (illetve a szakértő) valamint a helyi közösség viszonyával kapcsolatban. Mindez aztán arra sarkallt, hogy bővebb ismereteket szerezzek a tudományos (szakértői) tudás érvényességéről, továbbá, hogy a fejlesztés eszközeinek és céljának viszonyáról gondolkodjak. Ebben jelentősen hatott rám a tudomány és technikanulmányok (STS) irányzata³, illetve a tudományelmélet és tudományfilozófia néhány kortárs megközelítése.⁴

Az elmúlt négy-öt évben aztán ezen ismeretek szemüvegén keresztül igyekeztem a regionális és helyi fejlesztéspolitikákat, illetőleg az ezekkel kapcsolatos közgazdaságtani

¹ Evolúciós közgazdaságtan alatt a '70-es évek vége óta egyre erősödő neoschumpeteri irányzatot értem: Nelson–Winter (1977, 1982), Dosi (1982), David (1985), Arthur (1989), Nelson (1995), Witt (2003).

² Az ökológiai közgazdaságtan irányadó műveiről kiváló áttekintést ad: Pataki–Takács-Sánta (2007).

³ Ezen irányzatot (STS – science and technology studies) általában elkülönülten kezelik a technikasociológia és a technikafilozófia egyéb irányzataitól. Irányadó szerzői többek között: Latour (1993, 2005) és Callon et al. (2011).

⁴ Jelentősen hatott rám a technológiák társadalmi megalkotottsága mellett érvelő irányzat (pl. Pinch–Bijker 1987), a technika-filozófusok közül Feenberg (1999), illetve a posztnormál tudományfelfogás (pl. Funtowitz–Ravetz 1993).

gyökerű elméletalkotást jobban megérteni. A helyi gazdaságfejlesztést és az innováció- és technológiapolitikát vizsgálva úgy vélem, hogy fontos és jelentős feladat a fejlesztéspolitikák céljának, illetve az eszköz és cél viszonyának mélyebb megértése, újraértelmezése. E munkának eddigi eredményeit igyekszem röviden ismertetni habilitációs téziseimben.

A téziszűzet következő részében felvezetem a kutatási problémát, majd a harmadik pontban kutatásom célját részletezem. Ezt követően tézispontokba szedve bemutatom az elmúlt néhány évben végzett kutatásaim legfőbb eredményeit. Végül kitérek az eredmények (általam vélt) jelentőségére.

2. Problémafelvetés

A regionális és helyi fejlesztéssel kapcsolatos közgazdaságtani gyökerű elméletalkotás viszonylag egységes abban, hogy a fejlesztés *célja* a helyben élők „jólétének” növelése.⁵ Ugyanakkor nagyon kevés kísérlet történik annak tisztázására, hogy pontosan mit is értsünk az alatt, hogy javul a helyben élők helyzete.

A regionális és helyi fejlesztéspolitikák gyakorlata és az ezekkel kapcsolatos elméletalkotás jelentős része ugyanis azokkal az *eszközökkel* foglalkozik, amelyek révén a „jólétet” elérni reméli: hogyan növelhető a jövedelemtermelő képesség, hogyan javítható a versenyképesség, hogyan fokozható a térségek innovációs képessége, hogyan lehet átstrukturálni a térség gazdaságát stb. Mindezen eszközök a tudományos munka és a gyakorlati alkalmazás során tulajdonképpen *céllá válnak*, hiszen a fenti dimenziókban történő elmozdulást, további vizsgálatok nélkül, pozitívként szokás értékelni.

Úgy vélem tehát, hogy a regionális és helyi fejlesztéssel kapcsolatos elméletalkotás, és ezzel szoros összefüggésben a gyakorlat, két alapvető jellemzővel bír jóléti közgazdaságtani értelemben:

- (1) Egyértelmű kapcsolatot tételez fel az eszköz és a cél elérése között (pl. a nagyobb versenyképesség, vagy innovációs képesség szükségszerűen jobb állapotot eredményez a helyben élőknek).
- (2) Nem tekinti szükségesnek annak mélyebb tisztázását, hogy mi alapján tekinthető egy szituáció a helyi lakosok számára kedvezőbbek, vagy kedvezőtlenebbnek, mint egy másik.

⁵ Például: Swinburn et al. (2006), Lengyel (2010), Bajmócy (2011).

Ez véleményem szerint a szokásosan alkalmazott megközelítés két (implicit) alapvetésében gyökerezik.⁶ *Egyrészt* feltételezhető, hogy itt is, mint a közgazdaságtan számos egyéb területén, hallgatólagosan az utilitarista (haszonelvű) jóléértelmezést fogadják el a szakemberek. Ráadásul ezt összekötik azzal a szintén általános gyakorlattal, hogy a reáljövedelmet a hasznosság közelítő mértékének tekintik (Sen 1999). Ekkor jóléti értelemben könnyen legitimálhatóak az olyan célok, mint a gazdasági növekedés, vagy a versenyképesség, hiszen az egy főre jutó reáljövedelem növekedése szükségszerűen össztársadalmi jóléti nyereséget eredményez.⁷

Másrészt sok jel mutat arra, hogy a „mitől lesz jobb a közösség helyzete” kérdést a fejlesztéspolitika elméleti és gyakorlati szakemberei kizárólag a politikai színtérre tartozónak vélik. A cél tehát a *politikai* vitákban körvonalazódik, a *szakpolitika*⁸ készen kapja azokat, így megfelelőségük vizsgálata nem képezheti annak részét. E megközelítés abból az általános nézetből táplálkozik, amely elkülöníti a szakértői tudás létrehozásának (objektív és értéksemleges) színterét a közakarat kifejeződésének (értékek és érdekek által befolyásolt politikai) színterétől.⁹ Azaz a szakértők (tudományos módszereik segítségével) a jelenlegi, vagy potenciális jövőbeni állapotok pontos leírását adják, amely tevékenység értéksemleges. A döntés viszont a politikai színtéren történik, ahol a „tisztá szakértői érveken” túl számos más szempont is felmerül (pl. értékek és érdekek).

Ám az utóbbi időkben mind a jólét utilitarista értelmezését, mind a szakpolitika és politika viszonyának fenti értelmezését kiterjedt kritikák érik. Az előbbi az életminőségre (quality of life) irányuló kiterjedt empirikus vizsgálatokon, és Rawls (1971, 1982) társadalmi igazságossági elméletén túl, nagyhatású belső kritikát is kapott: az Amartya Sen munkássága nyomán kibontakozó *képességszemlélet* képében. E kritikák végső soron arra mutatnak rá, hogy az utilitaristák túlzottan kevés információ alapján végeznek jóléti értékelést: az értékelés *információs bázisa* túlságosan szűk.

Az érvényesnek tekintett tudás előállításának és a közakarat kimunkálásának szükségszerű kapcsolatára pedig általános értelemben a tudomány- és technikatudományok mutatnak rá (Latour 1993, 2005). Széles körben tárgyalt probléma továbbá, hogy a komplex és bizonytalan szituációkban nem tartható a tudományos (szakértői) úton előállított tudás érték- és érdeksemleges voltáról alkotott kép, sem az a feltevés, hogy a tudomány képes lenne objektív képet adni a világ jelenlegi és lehetséges jövőbeni állásáról (Funtowitz–Ravetz 1993,

⁶ Ezek olyan jellemzői a vonatkozó tudományos és gyakorlati munkáknak, amelyek nem kerülnek felszínre, többnyire nem tudatos megfontolás következményei, sokszor a szakemberek számára is rejtettek.

⁷ A Kaldor (1939), Hicks (1939) és Scitovszky (1941) féle kettős kompenzációs kritérium értelmében.

⁸ Az angol kifejezések beszédesebbek: *politics* (politika) és *policy* (szakpolitika).

⁹ Ez tulajdonképpen a tények (van) és erkölcs (kell); a pozitív és normatív tudomány Hume-ig visszavezethető elkülönítése.

Callon et al. 2011). A regionális és helyi fejlesztési beavatkozásoknak viszont szükségszerű velejárója a komplexitás és a bizonytalanság (Elekes–Bajmócy 2013, Lengyel–Bajmócy 2013).

Úgy vélem tehát, hogy a regionális és helyi fejlesztés fent megfogalmazott két jellemzője (az eszköz és cél egyértelműnek gondolt kapcsolata, valamint a jólét fogalom tisztázatlansága) felülvizsgálatra szorul. E tisztázására tettem kísérletet a képességszemlélet segítségével.

3. Célok

A kutatás célja tehát a regionális és helyi fejlesztéspolitikák céljának és ebből adódóan logikájának felülvizsgálata a jóléértelmezés tisztázása révén. E munka során a *képességszemléltre* támaszkodom. A képességszemlélet¹⁰ a fejlődést egy olyan folyamatnak tartja, amely során „bővül az a szabadság, amelyet az emberek ténylegesen élveznek”, másként fogalmazva kiteljesedik az emberek azon képessége, hogy „olyan életet éljenek, amelyet jó okkal értékesnek tartanak” (Sen 1999).

Itt nincs arra mód, hogy a képességszemléletet akár csak alapvető építőköveire korlátozva bemutassam. Csupán e gondolkodási keret melletti elköteleződésem indokát emelem ki. A képességszemlélet nem zárja ki azt, hogy az értékelő ítéletalkotás során támaszkodjunk a szokásos szempontokra. Rámutat azonban arra, hogy csupán ezek figyelembe vétele nem elegendő, így a képességszemlélet a korábbiaknál bővebb információs bázisra építkezik. Feltétlen előnyének tartom továbbá, hogy nyílttá teszi az értékelő ítéletalkotás során szükségszerűen jelen levő morális előfeltevéseket, és azokról nyílt közösségi vitákat javasol.

Munkám során tehát a képességszemlélet alkalmazom a regionális és helyi fejlesztéspolitikákra. Ez egyrészt egy általános megközelítési keret kidolgozását jelenti. Másrészt pedig, ezen keret konkrét alkalmazását egyes specifikus területekre. Esetemben e területeket a helyi gazdaságfejlesztés, valamint az innováció- és technológiapolitika jelentették.

Megvizsgáltam, hogy a jóléti előfeltevések képességszemlélet segítségével történő tisztázása milyen következménnyel jár az egyes fejlesztési szakterületek esetén a célkijelölésre, a vizsgálati fókuszra és a munkamódszerekre.

¹⁰ Human development and capability approach. E gondolkodási áramlatot olyan munkák fémjelzik, mint: Sen (1979, 1982, 1993, 1999), Nussbaum (2000, 2011), Robeyns (2006), Alkire (2007).

4. Eredmények

A képességszemlélet jóléértelmezése alapján, amely az utilitarista, és részint a libertariánus felfogás széles körű kritikáját adja, nincs egyértelmű kapcsolat az eszközök megléte és a cél elérése között. A képességszemlélet azokat a tényleges lehetőségeket (képességeket) állítja középpontba, amelyeket a helyi lakosok megtehetnek, elérhetnek. Ehhez nemcsak az eszközök megléte, de azok célokká történő konvertálásának lehetősége is adott kell, hogy legyen. A képességszemlélet alapján értékelve, a regionális és helyi fejlesztéspolitikák (közgazdaságtani elméletalkotásra alapozott) szokásos megközelítése kizárólag az eszközökre koncentrálnak. Így a szokásos, kanonizált megközelítéseket eszközökre fókuszáló megközelítéseknek neveztem.¹¹

Tézis 1. Az eszközökre fókuszáló regionális fejlesztési megközelítések közös jellemzője (1) az eszköz és cél közötti egyértelmű kapcsolat feltételezése, illetve az, hogy (2) a végső cél (t.i. hogy a fejlesztés révén a közösségnek „jobb lesz-e”) megfelelőségének értékelését vizsgálati körön kívülnek tekintik.

Vonatkozó publikációk: [1], [2], [12], [17].

A képességszemléletre támaszkodva, munkáimban amellet érveltem, hogy az eszközökre fókuszáló megközelítések nem biztosítják azt, hogy a fejlesztések révén az érintettek valóban jobb helyzetbe kerüljenek. A képességszemléletre alapozó regionális és helyi fejlesztésekben nem elegendő az eszközökben (pl. versenyképességben, innovációs képességben) bekövetkező javulást célul kitűzni. A képességszemléletre alapozó regionális és helyi fejlesztéspolitikák egyszerre foglalkoznak a célokkal, az eszközökkel és az eszközök tényleges használati lehetőségével. Ily módon az értékelés információs bázisa bővebb, mint az eszközökre koncentrálnak megközelítés esetén.

A fejlesztés célja, eszközei, és az eszközök tényleges képességekké történő átváltásának lehetősége szoros kapcsolatban áll egymással. A cél (a közösség által jó okkal értékesnek tartott képességek bővítése) nyilvánvalóan értékelköteleződést jelenít meg. Viszont az eszközökre hajlamosak vagyunk úgy tekinteni, mint amelyek értéksemlegesek, önmagukban nem befolyásolják a követhető célokat. Pont ez a megközelítés ad alapot a szakpolitika

¹¹ A *kanonizált* kifejezéssel azt kívánom érzékeltetni, hogy az eszközökre fókuszáló fejlesztési megközelítés nem egyszerűen egy tudományos irányzat, hanem egy specifikus probléma-felvetési keret, amely előfeltevésein és a szakértői legitimáción keresztül értékelköteleződések takar és így politikai tartalommal is bír.

(értéksemlegesnek láttatott) és a politika (értékek és érdekek által irányított) világának merev szétválasztására. Munkáimban amellet érvelek, hogy e megközelítés felülvizsgálatra szorul. A technológiai jelenségrendszerrel foglalkozó kortárs irányzatok sokasága mutat rá meggyőzően arra, hogy az eszközök értéksemlegessége nem tartható.

Tézis 2. A fejlesztés eszközei társadalmi viszonyokat és ily módon értékelköteleződést hordoznak magukon. A fejlesztés eszközei és célja így kölcsönösen befolyásolják, meghatározzák egymást. Ez az eszközökre koncentráló fejlesztési megközelítés esetén is igaz, csak nem válik nyílttá. A képességszemléletben viszont ennek nyílttá tételét számos mechanizmus segíti.

Vonatkozó publikációk: [2], [3], [7], [11], [12], [16], [17].

Mindennek felismerése azt eredményezi, hogy a regionális és helyi fejlesztési folyamatra egy olyan jelenségként tekintek, amely egyszerre öleli fel azt, amelyet a szokásos értelemben szakértőinek, és azt, amelyet politikainak szokás nevezni.

A képességszemlélet által kínált fejlesztési keret egyszerre viszonyul kritikusan a kizárólag szakértői tudásra alapozott szakpolitikai javasolattételhez, és a kizárólag képviselőten alapuló politikai döntéshozatali eljárásokhoz. Az érintettek (helyi lakosok) egyrészt olyan tudáselemekkel rendelkezhetnek, amelyek elengedhetetlenek fejlesztési beavatkozások tervezésének, végrehajtásának és értékelésének – hagyományosan szakértőkre tartozó – tevékenységei során. Másrészt a deliberatív részvételi folyamatok során a lakosok értékeket, és érdekeket is vita tárgyává tesznek, és értéket tulajdoníthatnak annak a puszt ténynek, hogy lehetőségük van a valódi részvételre.

Ennek megfelelően a deliberatív részvétel hiánya negatív befolyással bír a szakértői tevékenység minőségére, hiszen a szükséges tudáselemek egy része nem tud becsatornázódni a folyamatba. Negatívan hat továbbá a politikai szféra működésére is, hiszen a szakértői javaslatok politikai tartalma nem válik nyílttá, részben kikerüli a politikai vitákat.

A laikusokkal közösen végzett tudásteremtés fontosságára a posztnormál tudományfelfogás szószólói is rámutatnak. A napjainkban jelentkező problémák jelentős része olyan jellemzőkkel bír, amely esetén a normál tudományos problémamegoldás feltételei nem adottak. Ezen posztnormál szituációkban a „tényeknek” többféle érvényes interpretációja létezik, értékek is vita tárgyát képezik, a fennálló struktúrák fennmaradása, vagy

megváltoztatása függhet a viták kimenetétől, miközben a döntéshozatal sürgős (Funtowitz–Ravetz 1993). Ilyen szituációkban részint elmosódik a határ „szakértő” és „laikus” között.

Tézis 3. A képességszemléletre alapozó regionális és helyi fejlesztés mind a szakértői szintéren, mind a politikai szintéren épít a helyi lakosok sokaságának kezében meglévő tudásra. Így a regionális és helyi fejlesztés szükségszerűen egy inter- és transzdiszciplináris problémamegoldó tevékenység, ahol a normál tudományos problémamegoldás feltételei többnyire nem állnak fenn.

Vonatkozó publikációk: [1], [2], [4], [12], [16], [17].

Ezen általános megközelítést felhasználva két specifikus fejlesztési területet részletesebb vizsgálat alá vettem: a (regionális) innováció- és technológiapolitikát, illetve a helyi gazdaságfejlesztést. Kísérletet tettem e területek körvonalainak megadására a képességszemléletben.

4.1. Regionális innovációpolitika a képességszemléletben

Az innováció- és technológiapolitikai elméletalkotás napjainkban nagyrészt az evolúciós közgazdaságtanra és ezzel szoros összefüggésben az innovációs rendszerek irányzatára épít. E gondolkör közelítése, illetve ütköztetése a képességszemlélettel újkeletű, de ígéretesen bővülő kutatási irányt képez. Ezt az utat néhány szórványos próbálkozást követően Oosterlaken (2009), Zheng–Stahl (2011), Oosterlaken–van den Hoven (2012) és Capriati (2013) jelölte ki. Ezen áramlatba kapcsolódik Bajmócy et al. (2014) és Bajmócy–Gébert (2014b), a korábbi munkákhoz képest jóval erőteljesebb jóléti közgazdaságtani fókusszal.

E munkákban rámutattam, hogy napjaink innovációpolitikája implicit módon utilitarista jóléti előfeltevésekre épít, amely figyelmen kívül hagyja, illetve (a reáljövedelem alapú értékelés nyomán) közös nevezőre hozza a technológiai változásnak köszönhető pozitív és negatív jóléti hatások sokféleségét. Jóléti értelemben kizárólag az eszközökre koncentrálnak – még azok elosztását is figyelmen kívül hagyva. Így viszont az innováció- és technológiapolitika információs bázisa túlságosan szűk. Megmutatható ugyanis, hogy a technológiai változás, nemcsak az eszközök mennyiségét és elosztását, hanem az eszközök átváltására, a célok megítélésére és saját ügyeink tevékeny előmozdítására (agency) való képességünket is befolyásolja.

Tézis 4. Az innovációs képességük alapján sikeresnek tekintett térségek, az általános nézettel ellentétben, „jól-léti” értelemben vagy nem sikeresek, vagy sikerességük nem csak az innovációk intenzívebb bevezetésének és gyorsabb elterjesztésének következménye. Sikerességük kulcsa ugyanennyire az innovációk nyomán létrejövő eszközök (pl. jövedelem) „jól-létre” való átváltásának képességében, a vesztesek kompenzálásának mechanizmusaiban, és a helyi szereplők ágensként való működésének lehetőségeiben keresendők.

Vonatkozó publikációk: [3], [5], [9], [10], [18-20].

A napjainkban követett általános szabály, amely az innovációk fokozottabb bevezetésére és gyorsabb elterjesztésére irányul az innovációk jellegétől és térség jellegzetességeitől függetlenül, nem tartható. A képességszemléletben az innovációpolitika célja (más fejlesztéspolitikákhoz hasonlóan) hozzájárulni az emberek tényleges lehetőségeinek kiszélesedéséhez. A beavatkozás alapja ennek megfelelően az innovációs rendszer azon elégtelensége, hogy nem járul hozzá a tényleges lehetőségek kiteljesítéséhez. Ezek alapján szükségesnek tűnik a rendszerelégtelenségek újradefiniálása.

Tézis 5. Az innovációs rendszer szisztematikusan képtelen tudást előállítani és áramoltatni az alábbi területeken: (1) az innovációs folyamatokba kódolt társadalmi viszonyok, hegemoniák felismerése; (2) az innovációk rendszerre történő visszahatásának (mellékhatásainak) felismerése; (3) a közösségek alkalmazkodási képessége az innovációk generálta változásokhoz; (4) az egyes közösségek innovációkra vonatkozó morális értékítéletei. Ezek rendszer-elégtelenségnek tekinthetők, és alapot adhatnak a szakpolitikai beavatkozásra.

Vonatkozó publikációk: [2], [6], [7], [16], [17].

A képességszemlélet nyílttá, és így vitathatóvá teszi a szakpolitika-alkotás során szükségszerűen fennálló értékválasztást, amely felveti a szakértő–laikus elkülönítés felülvizsgálatának szükségességét az innovációpolitikában is. A rendszerelégtelenségek újragondolásával együtt mindez alapot adott arra, hogy felvázoljam az innováció- és technológiapolitika körvonalait a képességszemléletben.

Tézis 6. A képességszemléletre alapozó innováció- és technológiapolitika: (1) nem tűzheti ki általános célként az innovációk gyorsabb bevezetését és elterjedését; (2) egy valóban differenciált politika: az innovációs rendszerek egyedisége mellett figyelembe veszi a közösség által fontosnak vélt képességekben, az átváltási tényezőkben, a változáshoz történő alkalmazkodás képességében, saját ügyeink tevékeny előmozdításának lehetőségeiben és az új technológiákkal kapcsolatos morális értékítéletekben meglévő különbségeket is; (3) figyelembe veszi, hogy a döntés-előkészítéshez és döntéshozatalhoz szükséges tudás a szereplők széles körének kezében együttesen áll rendelkezésre, illetve, hogy a folyamat során megkerülhetetlen az értékelköteleződés. Ily módon előnyben részesíti a deliberatív részvétellel alapozó technikákat, amelyre a szakpolitikai tanulás egyik formájaként tekint.

Vonatkozó publikációk: [2].

A fenti tézisekben összegzett eredmények megmutatták, hogy a képességszemlélet és az innovációs rendszer elmélet közelítése mellett érdemi ütköztetésük is fontos. A képességszemlélet ösztönzést adhat a szakpolitika információs bázisának és a szakpolitikai tanulás koncepciójának bővítésére. Elősegítheti a térségek sikerességének (sikertelenségének) mélyebb megértését – az eszköz, az átváltás és saját ügyeink tevékeny előmozdítási képességének elkülönítése révén. Továbbá, újfajta empirikus munkákat ösztönözhet, ahol a fenti kategóriákat törekszenek empirikusan megragadni a kutatók.

4.2. Helyi gazdaságfejlesztés a képességszemléletben

A helyi gazdaságfejlesztés és a képességszemlélet irodalma számos kapcsolódási ponttal rendelkezik¹², ám jórészt mégis egymástól elkülönülten íródnak. Szisztematikus összekapcsolásukra csak az utóbbi időben jelentek meg kísérletek: Biggeri–Ferranini (2014), Bajmócy–Gébert (2014a), Gébert–Bajmócy (2014).

Munkatársaimmal együtt a fejezet elején kifejtett általános keretet alkalmaztuk a helyi gazdaságfejlesztésre (HGF) is. Ez alapján megkülönböztettük annak eszközökre fókuszáló (kanonizált) változatát és ezzel szemben felvázoltunk a képességszemlélet talaján álló HGF körvonalait.

¹² Ilyen kapcsolódási pont például a helyi fejlesztési projektek képességszemlélet segítségével történő értékelése, amelyre elsősorban az alacsony jövedelmű országokból származnak szakirodalmi példák (Gébert 2014), a szegénység értelmezésének fejlesztési következményei, vagy a „gazdagság” és „jól-lét” viszonyával kapcsolatos megfontolások.

Ezen munka során megmutattam, hogy a HGF szakirodalma is erőteljesen épít a szakpolitika „objektív, értéksemleges” színtérének és a politika „érték- és érdekvezérelt” világának elkülönítésére. A HGF közgazdaságtani elméletalkotásra építő része látszólag csak a tiszta szakértői tudásra alapozva, értéksemlegesen kíván javaslatokat megfogalmazni. Ám ezt a képet ez esetben sem tartom megalapozottnak.

Tézis 7. A helyi gazdaságfejlesztésben bármely szakpolitikai javaslattétel, de a fennálló helyzet „pontos” bemutatása, avagy a lehetséges forgatókönyvek felvázolása is szükségszerűen értékterhelt. Ennek egyik fontos oka, hogy a HGF során elkerülhetetlen az egyéni hasznok és veszteségek interperszonális összehasonlítása, amennyiben a közösség helyzetét akarjuk értékelni.

Vonatkozó publikációk: [1], [4], [17].

Ahhoz, hogy megállapíthassuk, hogy a fejlesztés révén a helyi lakosoknak javult-e a helyzete össze kell vetni az egyes emberek által elszenvedett veszteségeket és realizált nyereségeket. Ezen *interperszonális összevetés* valamilyen információkat figyelembe véve, míg más információkat figyelmen kívül hagyva történik, ahol már önmagában az információs bázis megválasztása¹³ is értékelköteleződést jelent.

Munkáimban amellet érvelek, hogy az utilitarista, avagy a rawlsi előfeltevésekre alapozott interperszonális összevetéshez képest a képességszemléltre alapozott összevetésnek számos előnye van a HGF-ben is. E keretben viszont az interperszonális összevetés nem végezhető el az érintettek aktív részvétele: társadalmi részvétel és deliberáció nélkül.¹⁴

Tézis 8. A helyi gazdaságfejlesztéssel kapcsolatos közgazdaságtani elméletalkotás és a HGF gyakorlata számára is elengedhetetlen a társadalmi részvétellel és deliberációval való foglalkozás. A képességszemlélet alkalmas keret arra, hogy a szakértői javaslattevő munkába, és ezzel szoros összefüggésben a politikai döntéshozatalba is szervesen integrálja a társadalmi részvételt és nyílt megvitatást.

Vonatkozó publikációk: [1], [4], [17].

¹³ Egy lehetséges és gyakori információs bázis például, amikor a reáljövedelemben bekövetkező nyereségeket és veszteségeket vetjük össze. Ennek egy speciális esete a „növekedéstől mindenkinek javul a helyzete” érvelés. Ennek hiányosságaira széles körűen mutat rá Sen (1999), a HGF-re vonatkozóan pedig Bajmócy–Gébert (2014a).

¹⁴ Ha nem a képességszemléltre alapozzuk az összevetést, hanem pl. a reáljövedelem alapú értékelésre, akkor elvégezhető az összevetés társadalmi részvétel nélkül. Így viszont az értékelés mögött megbúvó értékválasztás nem válik nyílttá, nem képezheti nyilvános viták tárgyát, és jól-léti szempontból nem feltétlenül eredményez kedvező kimenetet. Azaz mind a szakértői munka, mind a politikai színtér hatékonysága romlik a 8. oldalon írtaknak megfelelően.

A részvételre a HGF-ben tehát nem tekinthetünk úgy, mint kizárólag a politikai szintéren zajló tevékenységre. Az egyszerre szól a tudásteremtésről és az értékek és érdekek megjelenítéséről. Nem tekinthetünk továbbá úgy a részvételre, mint a preferenciák egyszerű aggregálására. A lényege nem a vélemények arányos reprezentálása, hanem a figyelembe vett szempontok bővítésének és a kialakított álláspontok felülvizsgálatának folytonos lehetősége. Mindez egy iteratív tanulási folyamat eredményeként alapot adhat a szakértői javaslatok minőségének javítására is, azaz a deliberáció ez esetben is indukálhat szakpolitikai tanulást. Mindezek alapján megadhatóak a képességszemléletre alapozó HGF körvonalai.

Tézis 9. A képességszemlélet eredményeit figyelembe véve a helyi gazdaságfejlesztés az alábbi jellegzetességekkel bír (kellene hogy rendelkezzen): (1) a célokra, eszközökre és az eszközök átváltására is irányuló figyelem; (2) szakértői és laikus tudás kombinálásán alapuló deliberatív részvételi folyamat; (3) a helyi lakosok saját ügyeik tevékeny előmozdítói nem pedig a fejlesztések passzív befogadói; (4) a HGF inter- és transzdiszciplináris, problémaközpontú tevékenység.

Vonatkozó publikációk: [1], [17].

Eredményeim rámutattak arra, hogy a képességszemlélet alapján új megvilágításba kerülhet a HGF szokásos logikája. A képességszemlélet nem érvényteleníti a HGF szakirodalmának korábbi eredményeit, hanem azok kiegészítésére hív fel. Jelentős potenciál rejlik továbbá abban, hogy a képességszemlélet segítségével mélyebben megértsük a HGF rendre előforduló gyakorlati kudarcainak az okait, és esetleg kiküszöböljük azokat.

5. Az eredmények jelentősége

A képességszemlélet az elmúlt mintegy két évtizedben nemcsak a közgazdaságtan egyes irányzataira, de a társadalomtudományok és társadalomfilozófia szinte valamennyi nagyobb területére hatással volt (Robeyns 2006). Olyan keret ez, amely lehetőséget ad arra, hogy a megszokott jelenségekre másként tekintsünk, a problémákat újraértelmezzük és a megoldásokat esetleg más irányokban keressük. Amartya Sen minden korábbi kísérletnél hathatósabban volt képes emberközpontú közgazdaságtan mellett érvelni.

Sen munkássága azonban a regionális tudományra eleddig kevés hatással volt. A regionális és helyi fejlesztés szakirodalma csak az utóbbi néhány évben kezdi feltárni kapcsolódási pontjait, avagy ellentmondásait a képességszemlélettel. Hazánkban pedig e

tekintetben nem csak a regionális tudomány jár még gyerekcipőben. Munkánk egyik lényeges pontjának pontosan azt tartom, hogy munkatársaimmal együtt a nemzetközi szakirodalomban is az elsők között kezdtük el szisztematikusan alkalmazni a képességszemléletet a regionális és helyi fejlesztéspolitikák egyes konkrét területein.

Mindezt én abban a reményben teszem, hogy hozzájáruljak a regionális és helyi fejlesztéspolitikák olyan elméleti és gyakorlati megközelítésének létrejöttéhez, amelyet a jelenleginél kívánatosabbnak tartok. Az általam preferált megközelítésében egy fejlesztést végső soron az legitimál, hogy azt az érintettek „jó okkal értékesnek tartják”. A képességszemléletben nehezen magyarázható a jól-lét fontos összetevőinek (pl. a minket érintő ügyekbe történő beleszólás lehetősége, vagy éppen a szociális háló) feladása a nagyobb gazdasági növekedés, vagy versenyképesség oltárán. Általánosabban fogalmazva az eszköz nem válik céllá, és a cél nem szentesíti az eszközt.

A képességszemlélet az emberekkel együtt azok problémáit helyezi az érdeklődés középpontjába. Azaz nem szakterületekben, hanem problémamegoldásban gondolkodik. Azzal, hogy nem leegyszerűsíteni kívánja a jól-lét fogalmát, hanem annak komplexitására mutat rá, egy olyan gondolkodási keretet biztosít, ahol a különböző szakterületek képviselői, illetve a „szakértők” és „laikusok” közeledhetnek egymáshoz.

E megközelítés a jelenleginél nagyobb teret adhat a leszakadó, hátrányos helyzetben lévő csoportok segítésére, a közösséggel együtt folytatott fejlesztésekre. A társadalmi részvétellel kapcsolatos viták talán egyre kevésbé arról fognak szólni, hogy kell-e egyáltalán részvétel, hanem jóval inkább arról, hogy miként küszöbölhető ki annak gyakorlati nehézségei. Ráadásul az is megmutatható, hogy a képességszemlélet olyan keretet kínál, amely egyszerre képes meghaladni a képviselő–állampolgár és a szakértő–laikus dichotómiát.

Úgy vélem, ezek mind olyan jellemzők, amelyekből jelenleg hiány mutatkozik – hazánkban különösen. A fejlesztések ugyan létrehozzák az eszközöket (utak, kórházak, iskolák, ipari parkok, díszkövel ellátott főterek stb.), de nem foglalkoznak azok tényleges használati lehetőségeivel, az egyes csoportok között e tekintetben meglévő különbségekkel. Az ötletszerű, politikavezérelt döntések élménye természetesen eredményezte a nagyobb szakmaiság iránti kiállást. Ez viszont nem feltétlenül segítette elő a közösség tagjaival való együttműködést. Pedig a fejlesztés számos olyan komplex és bizonytalanságokkal terhelt szituációt hív életre, ahol jóval azelőtt kell döntéseket hozni, hogy megvitattott, széles körűen alátámasztott, a cáfolati kísérleteket sokszorosan kiálló tudományos tudás előállítására lenne lehetőség. Ezekben az esetekben a *kizárólagosan* szakértői tudásra alapozott döntéselőkészítés „csöbörből-vödörbe” juttathat. Természetesen a részvétel és deliberáció

nem csak fejlesztéshez szükséges tudás előállítása kapcsán szenved csorbát, hanem a politikai szintéren is. A kettő összefüggésének feltárása, talán elmozdulást hozhat ebben.

6. Köszönetnyilvánítás

A közölt tézisek a saját hozzájárulásomat tükrözik egy olyan kutatási folyamatban, amelyet természetesen nem egyedül végeztem el. Számos barátom és kollégám alakította gondolkodásomat, a velük folytatott szakmai beszélgetések, illetve a közös cikkekben is megmutatkozó együttműködés nélkülözhetetlen volt. Sőt igazából ezek adták a munka valódi értelmét.

Köszönettel tartozom elsősorban Málovics Györgynek és Gébert Juditnak a sok éve tartó közös munkáért. Pataki Györgynek, Mihók Barbarának és Szentistványi Istvánnak a szemléletformáló beszélgetéseikért. Volt és jelenlegi doktorandusz hallgatóimnak: Vas Zsófiának és Elekes Zoltánnak. Volt intézeti kollegáimnak: Szakálné Kanó Izabellának, Dombi Juditnak, Lukovics Miklósnak, Mozsár Ferencnek és Lengyel Imrének. Sokat tanultam és sok támogatást kaptam továbbá Inzelt Annamáriától, Rechnitzer Jánostól, Varga Attilától és Lengyel Balázstól. Számos kiváló egyetemi hallgatóval is alkalmam volt együtt dolgozni, illetve a Regionális és Környezeti Gazdaságtan mesterszakon tartott „Helyi gazdaságfejlesztés” és „Regionális innovációpolitika” kurzusok is sok élménnyel és értékes visszajelzéssel gazdagítottak. A kutatási feltételek megteremtésért köszönet illeti Vilmányi Márton. Végül, de nem utolsó sorban pedig Molnárné Rómer Melindának és Dombóvári Doloresnek szeretnék köszönetet mondani.

Habilitációs téziseim közvetlenül építenek két kutatási program eredményeire: „Regionális innovációpolitika a képességszemlélet perspektívájából” (az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával), és „A helyi gazdaságfejlesztés megalapozása a képességszemlélet segítségével” (OTKA K-109425).

7. A téziszűzet hivatkozásai

- Alkire, S. (2007): Why the Capability Approach? *Journal of Human Development*, 6, 1, pp. 115-135.
- Arthur, W. B. (1989): Competing Technologies, Increasing Returns and Lock-in by Historical Events. *The Economic Journal*, 99, 394, pp. 116-131.
- Bajmócy Z. (2011): *Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe*. JATEPress, Szeged.
- Bajmócy Z. – Gébert J. (2014a): Arguments for deliberative participation in local economic development. *Acta Oeconomica*, 64, 3, pp. 313-334.
- Bajmócy Z. – Gébert J. (2014b): The outlines of innovation policy in the capability approach. *Technology in Society*, 38, 1, pp. 93-102.
- Bajmócy Z. – Málovics Gy. – Gébert J. (2014): On the informational basis of regional innovation policy: from growth to capabilities. *European Planning Studies*, 22, 7, pp. 1325-1341.
- Biggeri, M. – Ferranini, A. (2014): *Sustainable human development. A new territorial and people-centred perspective*. Palgrave MacMillan, London.

- Callon, M. – Lascoumes, P. – Barthe, Y. (2011): *Acting in an uncertain world. An essay on technical democracy.* The MIT Press, Cambridge, MA – London, UK.
- Capriati, M. (2013): Capabilities, freedoms and innovation: exploring connections. *Innovation and Development*, 3, 1, pp. 1-17.
- David, P. A. (1985): Clio and the economics of QWERTY. *American Economic Review*, 75, 2, pp. 332-337.
- Dosi, G. (1982): Technological paradigms and technological trajectories: a suggested interpretation of the determinants and directions of technical change. *Research Policy*, 11, 3, pp. 147-162.
- Elekes Z. – Bajmócy Z. (2013): Regionális innovációpolitika és szakpolitikai tanulás a komplex rendszerek elméletének szemszögéből. In Inzelt A. – Bajmócy Z. (szerk.): *Innovációs rendszerek. Szereplők, kapcsolatok és intézmények.* JATEPress, Szeged, pp. 244-262.
- Feenberg, A. (1999): *Questioning technology.* Routledge, London – New York.
- Funtowitz, S. O. – Ravetz, J. R. (1993): Science for the Post-normal Age. *Futures*, 25, 7, pp. 739-755.
- Gébert J. (2014): Helyi gazdaságfejlesztési projektek metaelemzése a képességszemlélet alapján. *SZTE GTK Műhelytanulmányok*, MT-GTKKK-2014/3. SZTE Gazdaságtudományi Kar, Szeged.
- Gébert J. – Bajmócy Z. (2014): The informational basis of local economic development according to the capability approach. *SZTE GTK Műhelytanulmányok*, MT-GTKKK-2014/1. SZTE Gazdaságtudományi Kar, Szeged.
- Hicks, J. R. (1939): The Foundations of Welfare Economics. *The Economic Journal*, 49, 196, pp. 696-712.
- Kaldor, N. (1939): Welfare Propositions of Economics and Interpersonal Comparisons of Utility. *The Economic Journal*, 49, 195, pp. 549-552.
- Latour, B. (1993): *We have never been modern.* Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Latour, B. (2005): *Reassembling the social. An introduction to actor-network-theory.* Oxford University Press, Oxford – New York.
- Lengyel B. – Bajmócy Z. (2013): Regionális és helyi gazdaságfejlesztés az evolúciós gazdaságföldrajz szemszögéből. *Tér és Társadalom*, 27, 1, pp. 5-29.
- Lengyel I. (2010): *Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Nelson, R. R. (1995): Recent Evolutionary Theorizing about Economic Change. *Journal of Economic Literature*, 33, 3, pp. 48-90.
- Nelson, R. R. – Winter, S. G. (1977): In search of a useful theory of innovation. *Research Policy*, 6, 1, pp. 36-76.
- Nelson R. R. – Winter S. G. (1982): *An Evolutionary Theory Of Economic Change.* Harvard University Press, Cambridge.
- Nussbaum, M. (2000): *Woman and Human Development: The Capabilities Approach.* Cambridge University Press, Cambridge.
- Nussbaum, M. (2011): *Creating capabilities: the human development approach.* Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Oosterlaken, I. (2009): Design for Development: A Capability Approach. *Design Issues*, 25, 4, pp. 91-102.
- Oosterlaken, I. – van den Hoven, J. (2012): *The Capability Approach, Technology and Design.* Springer, Dordrecht – Heidelberg – New York – London.

- Pataki Gy. – Takács-Sánta A. (szerk.) (2007): *Természet és gazdaság. Ökológiai közgazdaságtan szöveggyűjtemény*. Typotex, Budapest.
- Pinch, T. J. – Bijker, W. E. (1987): The social construction of facts and artefacts: or how the sociology of science and the sociology of technology might benefit each other. In Bijker, W. E.–Hughes, T. P.–Pinch, T. J. (ed.): *The Social Construction of Technological Systems*. MIT Press, Cambridge MA. pp. 17-40.
- Rawls, J. (1971): *A Theory of Justice*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Rawls, J. (1982): Social Unity and Primary Goods. In Sen A. K. – Williams, B. (ed.): *Utilitarianism and Beyond*. Cambridge University Press, Paris, pp. 159-186.
- Robeyns, I. (2006): The Capability Approach in Practice. *The Journal of Political Philosophy*, 14, 3, pp. 351-376.
- Sen, A. K. (1979): The Welfare Basis of Real-Income Comparisons: A Survey. *Journal of Economic Literature*, 17, 1, pp. 1-45.
- Sen, A. K. (1982): *Choice, Welfare and Measurement*. The MIT Press, Cambridge, MA.
- Sen, A. K. (1993): Capability and Well-being. In Nussbaum, M. C. – Sen A. K. (ed.): *The Quality of Life*. Clarendon Press, Oxford, pp. 30-53.
- Sen, A. K. (1999): *Development as Freedom*. Oxford University Press, Oxford – New York.
- Scitovszky T. (1941): A Note on Welfare Propositions in Economics. *The Review of Economic Studies*, 9, 1, pp. 77-88.
- Swinburn, G. – Goga, S. – Murphy, F. (2006): *Local Economic Development: A Primer. Developing and Implementing Local Economic Development Strategies and Action Plans*. The World Bank, Washington, DC.
- Witt, U. (2003): Economic Policy Making in an Evolutionary Perspective. *Journal of Evolutionary Economics*, 13, 2, pp. 77-94.
- Zheng, Y. – Stahl, B. C. (2011): Technology, capabilities and critical perspectives: what can critical theory contribute to Sen's capability approach? *Ethics of Informational Technology*, 13, 2, pp. 69-80.

8. A szerző tézisekhez kapcsolódó fontosabb publikációi

Folyóirat cikkek

- [1] Bajmócy Z. – Gébert J. (2014): Arguments for deliberative participation in local economic development. *Acta Oeconomica*, 64, 3, pp. 313-334. (Várható IF: 0,083)
- [2] Bajmócy Z. – Gébert J. (2014): The outlines of innovation policy in the capability approach. *Technology in Society*, 38, 1, pp. 93-102. (Várható SNIP: 0,648)
- [3] Bajmócy Z. – Málóvics Gy. – Gébert J. (2014): On the informational basis of regional innovation policy: from growth to capabilities. *European Planning Studies*, 22, 7, pp. 1325-1341. (Várható IF: 1,025)
- [4] Lengyel B. – Bajmócy Z. (2013): Regionális és helyi gazdaságfejlesztés az evolúciós gazdaságföldrajz szemszögéből. *Tér és Társadalom*, 27, 1, pp. 5-29.
- [5] Bajmócy Z. (2013): Constructing a local innovation index: Methodological challenges versus statistical data availability. *Applied Spatial Analysis and Policy*, 6, 1, pp. 69-84. (IF: 0,679)
- [6] Vas Zs. – Bajmócy Z. (2012): Innovációs rendszerek 25 éve. Szakirodalmi áttekintés evolúciós közgazdaságtani megközelítésben. *Közgazdasági Szemle*, 59, 11, pp. 1233-1256.

- [7] Bajmócy Z. – Málovics Gy. (2011): Az ökológiai hatékonyságot növelő innovációk hatása a fenntarthatóságra. Az IPAT formula dinamizálása. *Közgazdasági Szemle*, 58, 10, pp. 890-904.
- [8] Bajmócy Z. – Lukovics M. – Vas Zs. (2010): A subregional analysis of universities' contribution to economic and innovation performance. *Transition Studies Review*, 17, 1, pp. 134-150.
- [9] Borsi B. – Bajmócy Z. (2009): Kvantitatív leszakadás, kvalitatív felzárkózás? A hazai regionális innovációpolitika kihívásai. *Közgazdasági Szemle*, 56, 10, pp. 933-954.
- [10] Bajmócy Z. – Szakálné Kanó I. (2009): Hazai kistérségek innovációs képességének elemzése. *Tér és Társadalom*, 23, 2, pp. 45-68.
- [11] Málovics Gy. – Bajmócy Z. (2009): A fenntarthatóság közgazdaságtani értelmezései. *Közgazdasági Szemle*, 56, 5, pp. 464-483.

Könyvek

- [12] Bajmócy Z. (2011): *Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe*. JATEPress, Szeged. (ISBN: 978-963-315-039-9)

Könyvszerkesztések

- [13] Inzelt A. – Bajmócy Z. (szerk.) (2013): *Innovációs rendszerek. Szereplők, kapcsolatok és intézmények*. JATEPress, Szeged (ISBN: 978-963-315-158-7).
- [14] Bajmócy Z. – Lengyel I. – Málovics Gy. (szerk.) (2012): *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*. JATEPress, Szeged. (ISBN: 978-963-071-9)
- [15] Bajmócy Z. – Lengyel I. (eds) (2009): *Regional Competitiveness, Innovation and Environment*. JATEPress, Szeged. (ISBN: 978-963-482-970-6)

Könyvrészletek

- [16] Elekes Z. – Bajmócy Z. (2013): Regionális innovációpolitika és szakpolitikai tanulás a komplex rendszerek elméletének szemszögéből. In Inzelt A. – Bajmócy Z. (szerk.): *Innovációs rendszerek. Szereplők, kapcsolatok és intézmények*. JATEPress, Szeged, pp. 244-262.
- [17] Bajmócy Z. (2012): A képesség-szemlélet alkalmazásának lehetőségei a regionális tudományban. In Rechnitzer J. – Rácz Sz. (szerk.): *Dialógus a regionális tudományról*. SZE Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola – MRTT, Győr, pp. 18-30.
- [18] Bajmócy Z. (2012): Innovációs index kistérségi szinten. Csak játék a számokkal? In Bajmócy Z. – Lengyel I. – Málovics Gy. (szerk.): *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*. JATEPress, Szeged, pp. 13-32.
- [19] Bajmócy Z. – Szakálné Kanó I. (2009): Measuring the Innovation Performance of Hungarian Subregions. In Bajmócy Z. – Lengyel I. (eds): *Regional Competitiveness, Innovation and Environment*. JATEPress, Szeged, pp. 99-121.
- [20] Bajmócy Z. (2008): A regionális innovációs képesség értelmezése és számbavétele a tanulás-alapú gazdaságban. In Lengyel I. – Lukovics M. (szerk.): *Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében*. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei, JATEPress, Szeged, pp. 26-46.